

ПЕРСПЕКТИВИ УТВЕРДЖЕННЯ КУЛЬТУРИ СУБСИДІАРНОСТІ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ ТА В УКРАЇНІ

Досліджуються перспективи утвердження культури субсидіарності у країнах Європи на основі даних Європейського соціального дослідження, що проводилось у 28 країнах у 2008-2009 рр. В результаті ранжування низки показників політичної свідомості та реалізованої політичної поведінки, запропоновано рейтинг розвитку культури субсидіарності у країнах Європи та окреслені проблеми її утвердження в Україні.

Ключові слова: культура субсидіарності, довіра, толерантність, солідарність, громадянська активність.

Панченко Т. В.

ПЕРСПЕКТИВЫ СТАНОВЛЕНИЯ КУЛЬТУРЫ СУБСИДИАРНОСТИ В СТРАНАХ ЕВРОПЫ И В УКРАИНЕ

Исследуются перспективы утверждения культуры субсидиарности в странах Европы на основе данных Европейского социального исследования, которое проводилось в 28 странах в 2008-2009 гг. В результате ранжирования ряда показателей политического сознания и реализованного политического поведения предложен рейтинг развития культуры субсидиарности в странах Европы и очерчены проблемы ее утверждения в Украине.

Ключевые слова: культура субсидиарности, доверие, толерантность, солидарность, гражданская активность.

Panchenko T.

THE TRENDS OF FORMATION OF SUBSIDIARITY CULTURE IN EUROPE AND IN UKRAINE

The article deals with the trends of formations of subsidiarity culture in European countries based on the European Social Survey, conducted in 28 countries in 2008-2009. The ranking of indicators of political consciousness and realized political behavior proposes rating of subsidiarity culture in Europe and highlightes the problem of its establishment in Ukraine.

Key words: culture of subsidiarity, trust, tolerance, solidarity, civic activity.

Під впливом зростання розчарування громадян у можливостях традиційних демократичних систем і становлення багаторівневого врядування в Європі відбувається відродження середньовічної доктрини субсидіарності, яка пропонує демократичний рецепт узгодження інтересів у багаторівневих системах. Згідно з доктриною субсидіарності вищі суспільні одиниці мають право і повинні розв'язувати лише ті проблеми, на виконання яких нижчі структури не здатні. Слідування субсидіарності як соціально-етичному та громадсько-політичному принципу, з одного боку, сприяє розвитку індивідуальних здібностей, самовизначенню й особистій відповідальності, з іншого – забезпечує право нижчої інстанції на першочергову дію порівняно з вищою.

Осмислення проблематики субсидіарності, її витоків і перспектив, знайшло своє відбиття у різних галузях суспільствознавства. Субсидіарність досліджуються у різних аспектах – як регулятивне начало, правовий принцип, демократична цінність, механізм розподілу владних повноважень тощо. В контексті нашого дослідження нас цікавить субсидіарність як демократичний принцип, що утверджує первинність особи по відношенню до держави або будь-якої спільноти, ставлячи всі форми людської організації на службу індивіду. Цей аспект отримав розвиток у так званій соціокультурній концепції субсидіарності, основою якої слугували праці К. Митгаард та А. Фоллесдаля (Норвегія), Б. Баррі (США), Є. Поплавська (Польща), А. Ампелєєвої та Бетмакаєва (Росія) та ін.

Праці перелічених дослідників надихають на думку, що втілення в життя

ідей субсидіарності вимагає належного культурного підґрунтя. Звернення до ідейних джерел доктрини субсидіарності, якими є людина, відповідальність, справедливість і загальне благо. Їх співвідношення з основними рисами демократичної політичної культури дозволяє дійти висновку, що визначними рисами культури субсидіарності є громадянська активність, довіра, толерантність і солідарність. Причому саме остання відрізняє культуру субсидіарності від політичної культури ліберальної демократії, оскільки передбачає наявність правової й соціально-політичної суб'єктності членів суспільства, на основі якої їхні права, можливості та інтереси можуть бути консолідовані заради досягнення консенсусних цілей у соціальних рамках різного масштабу – локального, загальнонаціонального, глобального [1].

У межах статті спробуємо на основі емпіричних даних з'ясувати, наскільки країни Європи та Україна просунулись на шляху утвердження культури субсидіарності. Емпіричним джерелом нашого дослідження є дані четвертої хвилі Європейського соціального дослідження (далі ЄСД), що проводилось у 28 країнах у 2008-2009 рр. [див. 2].

Індикаторами культури субсидіарності є вимірювані у межах ЄСД деякі показники політичної свідомості, які відповідають рисам культури субсидіарності, та поведінки, що характеризують стан громадянської активності у досліджуваних країнах. Отже, провідну роль для культури субсидіарності відіграють такі показники політичної свідомості, як рівень довіри населення країн до тих соціальних інституцій, які покликані забезпечити народовладдя та захист прав людини (парламенту країни, Європарламенту, судово-правовій системі), міжособистісної довіри, міра толерантності населення країн Європи та України до окремих соціальних груп (до представників інших націй і сексуальних меншин), міра присутності настанов на взаємодопомогу та допомогу з боку держави у населення країн. Стан громадянської активності населення країн Європи характеризують вимірювані у ЄСД показники реалізованої політичної поведінки: робота у політичних партіях і громадських організаціях, індивідуальні та колективні звернення, участь у мітингах і демонстраціях, бойкотуванні промислових і сільськогосподарських товарів.

У таблиці 1 представлені результати ранжування відповідних показників ЄСД, на основі яких можна висловити деякі

міркування щодо розвитку культури субсидіарності у країнах Європи.

Аналіз рангових показників, передусім тих, що характеризують стан політичної свідомості, дозволяє дійти висновку, що культурне підґрунтя для субсидіарних відносин на сьогодні склалося передусім у найбільш успішних європейських демократіях з усталеними демократичними традиціями. Йдеться у першу чергу, про чотири скандинавські країни – Данію, Норвегія, Швецію, Фінляндію, а також Нідерланди, Швейцарію, Бельгію, Німеччину та Велику Британію, які демонструють високий рівень міжособистісної довіри та довіри до політичних і правових інститутів, толерантність, помірні очікування від держави та егоальтруїстичну налаштованість на солідарні відносини. У країнах півдня та сходу Європи, які на сьогодні менш успішні та часто є об'єктами допомоги з боку структурних фондів ЄС, досліджувані нами риси політичної культури субсидіарності представлені лише фрагментарно. Разом із тим варто відзначити наявність значного потенціалу в окремих посткомуністичних країнах для утвердження культури субсидіарності. За досліджуваними показниками нові країни-члени ЄС Словенія, Словаччина, Чеська Республіка та Польща, просунулись суттєво уперед порівняно не лише з посткомуністичними Болгарією, Румунією, Угорщиною, але й з давнішими членами ЄС Грецією та Португалією. Прибалтійським країнам, де населення налаштоване на солідарні відносини у більшій мірі, ніж у країнах Східної Європи, суттєво бракує толерантності. Причому інтегральний ранг субсидіарної політичної культури (за показниками свідомості) в Естонії найвищий серед нових членів ЄС (10), а у Латвії набагато нижчий (24) за рахунок того, що цій країні, окрім толерантності, істотно бракує довіри. Найнижчі інтегральні ранги культури субсидіарності (за показниками свідомості) здобули Угорщина (28), Україна (27), Греція (26), Португалія (25), Латвія (24). Туреччина (23), Болгарія (22). Хоча Туреччина отримала не останнє місце у нашому рейтингу (23), саме її шанси на утвердження культури субсидіарності ми оцінюємо як мінімальні. За рахунок високих показників довіри до національного парламенту та судово-правовій системи, які не є прямими індикаторами демократичної політичної культури та культури субсидіарності (адже довіра до влади має бути скоріше відносною), Туреччина просунулась уперед у рейтингу.

Ранжування показників ЄСД, що характеризують наявність рис культури субсидіарності у 28 країнах Європи

країна	Показники політ. свідомості									Показники політ. поведінки							
	довіра ³				толерантність ⁴		допомога ⁵			спільн. ранг	робота ⁶		Звернення ⁷		протести ⁸		спільн. ранг
	міжособистісна	пар-ту країни	Євро пар-ту	суд.-прав. с-мі	до ін. націй	до секс. меншин	державна	міжособистісна	в політ. партії		в гром. орг-ції	Індивід.	колектив.	участь у мітингах	бойкот товарів		
Бельгія	10	11	1	13	8	5	13	13	7	9	7	8	9	7	11	8	
Болгарія	27	27	14	27	7	19	17	27	22	14	27	28	20	20	25	27	
В.Британія	8	15	25	11	13	7	4	6	9	24	14	5	4	17	6	10	
Греція	24	21	17	15	26	17	28	26	26	11	20	19	26	12	10	16	
Данія	1	1	7	1	11	3	1	1	1	7	5	4	5	3	8	2	
Естонія	7	18	8	14	19	22	10	10	10	19	17	15	17	25	20	17	
Ізраїль	9	20	23	10	24	14	14	11	16	5	19	22	15	10	18	15	
Іспанія	11	9	10	16	18	10	20	14	11	17	10	18	13	1	13	11	
Кіпр	14	7	2	5	28	16	19	17	12	1	13	3	23	23	19	13	
Латвія	21	26	24	21	22	24	23	9	24	27	22	12	24	9	21	19	
Нідерланди	5	8	6	8	3	1	3	7	3	16	6	11	10	21	12	12	
Німеччина	12	10	19	9	5	8	7	8	8	13	4	6	8	4	3	4	
Норвегія	2	4	9	3	4	9	5	3	2	2	2	1	3	8	7	1	
Польща	19	24	16	22	2	18	16	23	18	22	16	23	18	27	23	25	
Португалія	26	22	18	23	20	13	27	21	25	26	23	24	25	18	26	28	

³ Ранжування середніх балів відповідей респондентів за країнами на запитання ЄСД „Як Ви гадаєте, в цілому більшості людей можна довіряти чи варто бути обережним, маючи справу з людьми?”; „В якій мірі Ви довіряєте парламенту країни?”; „В якій мірі Ви довіряєте Європейському парламенту?”; „В якій мірі Ви довіряєте судово-правовій системі?”

⁴ Ранжування ствердних відповідей на запитання ЄСД „В якій мірі, на Вашу думку, слід дозволяти переїжджати до Вашої країни людям, які за національністю або расовою приналежністю відрізняються від більшості населення країни?”; „До якої міри Ви погоджуєтесь чи не погоджуєтесь з тим, що геям і лесбійкам потрібно дозволити жити своїм життям, як вони вважають за потрібне?”

⁵ Ранжування відповідей „зовсім не погоджуюся” та „не погоджуюся” на запитання „До якої міри Ви погоджуєтесь чи не погоджуєтесь з тим, що уряд повинен вжити заходів для зменшення різниці у рівнях доходів людей?” ; ствердних відповідей на запитання „На Вашу думку, люди в основному намагаються допомагати іншим чи дбають про власний інтерес?”

⁶ Ранжування середніх балів відповідей респондентів на запитання ЄСД щодо участі у роботі політичних партій та громадських організацій протягом останніх 12 місяців.

⁷ Ранжування ствердних відповідей на запитання ЄСД щодо звернення до політиків, представників уряду або місцевої влади та підписування петицій за останні 12 місяців.

⁸ Ранжування ствердних відповідей на запитання ЄСД щодо участі у санкціонованих мітингах або демонстраціях, бойкотуванні яких-небудь промислових або сільськогосподарських продуктів за останні 12 місяців.

Росія	23	17	20	20	21	28	11	20	21	18	21	25	22	13	24	21
Румунія	25	19	3	24	17	26	18	25	19	3	24	16	28	19	27	20
Словацьчина	18	16	4	19	14	20	9	19	15	25	15	20	12	26	16	18
Словенія	16	13	11	17	9	15	25	12	14	15	28	14	16	28	22	22
Туреччина	28	3	27	4	27	25	26	28	23	21	26	27	21	15	15	23
Угорщина	22	25	21	25	25	21	24	18	28	28	18	21	19	24	17	24
Україна	20	28	28	28	15	27	12	22	27	20	25	17	27	14	28	26
Фінляндія	3	2	5	2	16	11	15	4	6	10	1	2	7	22	2	7
Франція	15	14	15	12	12	4	22	15	13	12	8	7	6	2	4	5
Хорватія	17	12	26	26	10	23	21	24	20	6	12	26	11	5	9	9
Чехія	13	23	22	18	23	12	2	16	17	23	11	9	14	16	14	14
Швейцарія	6	5	12	6	6	6	8	5	5	4	9	13	2	6	5	6
Швеція	4	6	13	7	1	2	6	2	4	8	3	10	1	11	1	3

За всіма іншими показниками вони здобули мінімальні ранги. Аналогічна ситуація характерна для Болгарії (22 рейтингове місце), де найзначущі для культури субсидіарності показники – міжособистісної довіри та орієнтація на взаємодопомогу, здобули 27 місце. Остання ж за інтегральним рангом Угорщина (28 місце) здобула від 18 до 25 рангові місця за усіма показниками, причому найвищий – 18 за дуже важливим для культури субсидіарності показником, що характеризує налаштованість на солідарні відносини. Греція (26 рейтингове місце), найвищі ранги отримала за показниками довіри до судово-правової системи (15) та толерантності до сексуальних меншин (17), а Португалія (25 рейтингове місце) – за показниками довіри до Європейського парламенту (18) та толерантності до сексуальних меншин (13), які не самі важливі характеристики культури субсидіарності.

Україна здобула другий з кінця (27) інтегральний ранг культури субсидіарності передусім через найнижчі показників довіри до політичних і правових інститутів. Саме через порівняно високі індекси довіри до цих інститутів Україну випереджає Росія, інтегральний ранг якої 21. Хоча недовіра носіїв слов'янської культури до інститутів загалом і безособовим утворенням будь-якого роду, чи то парламенту чи то суду, вважається традиційною, українці суттєво випередили інших слов'ян за рівнем недовіри. При цьому за іншими ранговими показниками, за винятком міри толерантності до сексуальних меншин (за

показником нетолерантності до сексуальних меншин Україну випередила лише Росія), Україна посіла від 12 до 22 місця. Українці не особливо розраховують на державну допомогу (12), вони порівняно толерантні принаймні до представників інших націй (15), певним чином довіряють один одному (20) та не цілковиті егоїсти (22).

Варто відзначити, що показники участі мають різну вагу для характеристики розвитку культури субсидіарності. Ті форми участі, які передбачають згуртованість, взаємодію учасників, орієнтовані на спільні цілі й потенційно не можуть привести до деконструктивних наслідків, більш значущі для культури субсидіарності. Ці ознаки відрізняють, зокрема, показники роботи у громадських організаціях від роботи у політичних партіях, колективні звернення – від індивідуальних, бойкотування товарів – від участі у мітингах і демонстраціях. Саме вони більше виражені у країнах, яким властиві ознаки культури субсидіарності – довіра, толерантність і налаштованість на взаємодію та солідарні відносини. У багатьох же країнах, які посіли останні рангові місця за переліченими ознаками, опитуванні схильні обирати інші форми участі. Дуже показовий у цьому смислі приклад України, яка за показниками участі у роботі громадських організацій, підписування петицій та бойкотування товарів посіла останні рейтингові місця – 25, 27 і 28 відповідно, а за іншими показниками участі – місця в другому десятку рейтингового списку: за показником роботи у політичних

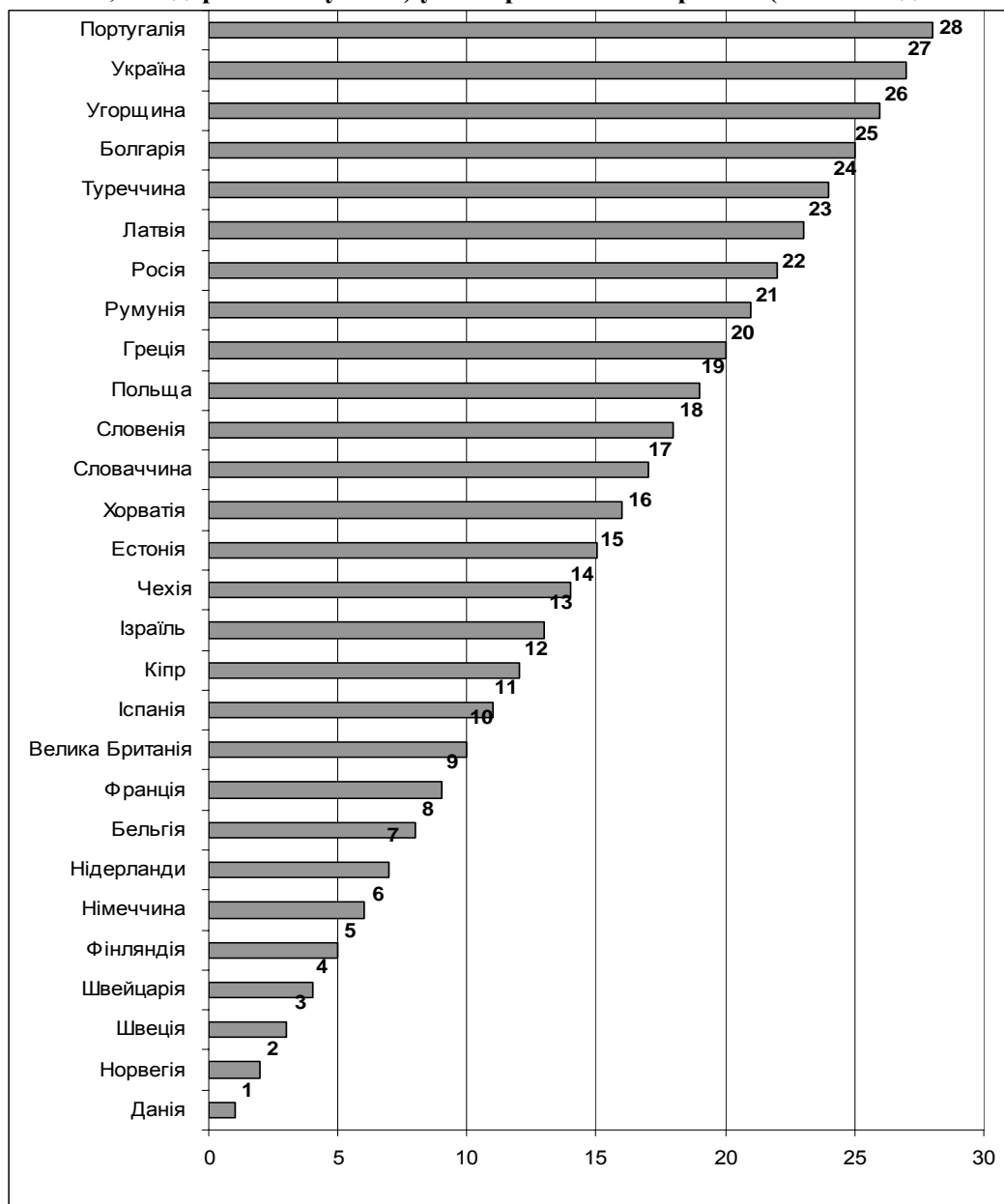
партіях – 20, підписування петицій –17, участі у мітингах і демонстраціях – 14.

Рангові показники важливих для культури субсидіарності показників політичної свідомості (довіри, толерантності, солідарності) та участі у досліджуваних країнах дуже близькі. Тобто у тих країнах, де зафіксовано високий рівень довіри, толерантності, помірні очікування від держави та его-альтруїстичну налаштованість на солідарні відносини, тобто все те, що ми виокремили як показники культури субсидіарності, високий рівень політичної участі та громадянської активності й навпаки. Лише деякі країни демонструють відхилення

від цієї закономірності. Зокрема у Нідерландах, Естонії, Польщі і Болгарії рейтингові показники стану свідомості населення випереджають показники участі, а у Франції, Греції, Латвії і Хорватії, навпаки, опитуванні виявили більшу активність. Утім, жодній із країн не властиві протилежні показники у свідомості опитуваних та поведінці (розрив між ранговими показниками не перевищує 10 пунктів). Тому інтегрований рейтинг культури субсидіарності країн Європи (див. малюнок 1), якій включає як показники свідомості, так і показники поведінки, не зазнав суттєвих змін.

Малюнок 1

Загальний рейтинг культури субсидіарності (інтегральний рейтинг показників довіри, толерантності, солідарності та участі) у 28 європейських країнах (на основі даних ЄСД).

Перші десять місць у цьому рейтингу здобули розвинуті європейські демократії, другий десяток місць поділили між собою Іспанія, Кіпр, частина найбільш успішних країн ЦСЄ – Чехія, Естонія, Хорватія, Словаччина, Словенія, Польща та ін., і останні місця посіли інші посткомуністичні країни, Туреччина й Португалія. Варто звернути увагу, що в цьому інтегральному рейтингу порівняно з рейтингом, побудованим на основі показників свідомості, Греція просунулась уперед (з 26 на 20 місце), очевидно за рахунок протестної активності, а Португалія, навпаки, назад (з 25 на 28), опинившись на останньому місці. Україна залишилась на передостанньому 27 місці, що підтверджує той факт, що низька громадська та політична активність є наслідком недовіри українців до інституцій, що покликані забезпечувати народовладдя.

Саме відновлення й виховання довіри один до одного, громадян до влади, влади до бізнесу, громадян до бізнесу, бізнесу до громадян тощо виявилось найбільш складним компонентом розлучення з радянським минулим. Очевидно відновлення довіри в умовах українського суспільства можливе через побудову відносин між соціальними суб'єктами, які зумовлюються

й регулюються. Тобто можна сподіватися на встановлення такого типу довіри, який відповідає англомовному терміну „confidence”, а не „trust”. Такий підхід відповідає засобам побудови „організованого суспільства” [див. 3] через інструменти громадянської освіти, реформи демократичних інститутів і процедур, розвиток у громадян і держави почуття взаємної поваги та налаштованості на позитивну взаємодію через посилення підзвітності, відповідальності й легітимності політичної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Панченко Т. Принцип субсидіарності у сучасному демократичному розвитку / Т. В. Панченко. – Х.: Майдан, 2011. – 366 с.
2. Головаха Є. Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами „Європейського соціального дослідження” 2005 – 2007 – 2009 / Є. Головаха, А. Горбачик. – К.: Інститут соціології НАН України, 2010. – 118 с.
3. Андрущенко В. Організоване суспільство: проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть. Досвід соціально-філософського аналізу / В. П. Андрущенко. – К.: ТОВ „Атлант ЮЕМСі”, 2006. – 502 с.

УДК 328.18

Остапенко М. А.

Національний університет імені М.П. Драгоманова

СУСПІЛЬСТВО І ДЕРЖАВА: МОДЕЛІ УЗГОДЖЕННЯ ІНТЕРЕСІВ

У статті здійснено спробу пошуку найбільш адекватної сучасним умовам моделі відносин „суспільство – держава”, спираючись на аналіз плюралістичної, некорпоративної та моделі політико-управлінських мереж.

Ключові слова: суспільство, зацікавлені групи, лобізм, плюралістична модель, асоціації, некорпоративна модель, мережа, мережевий підхід, політична мережа, політико-управлінська модель.